

Діяльність Константинопольського Патріарха Варфоломія I у сфері захисту довкілля

священик Роман Кобрій

Кожна з християнських конфесій по-своєму відповідає на виклики сучасності, і успішність подібних відповідей залежить як від конфесійно-історичного досвіду, так і від специфіки практичної діяльності в конкретній країні. У православ'ї протягом XX століття теми взаємодії людини і навколишнього середовища торкалися предстоятелі різних православних церков. У даній статті досліджено внесок в охорону довкілля першоієрарха Константинопольської Церкви Варфоломія I – патріарха, який уже близько 30 років займається екологічними проблемами.

Ключові слова: екологія, охорона довкілля, збереження навколишнього середовища, патріарх Варфоломій I.

*Моя книга - природа творить, там я читаю про діла Божі!
Преподобний Антоній Єгипетський.*

Сучасне покоління стоїть на краю прірви, як духовної, так і екологічної. Яскравою ознакою цього є тенденції минулого століття: зниження рівня духовності та збільшення масштабів екологічного забруднення. Відмова людиною і суспільством від богооткровенних орієнтирів життя призводить не тільки до розладу у відносинах між людьми, а й до катастрофічного протистояння людини з природою, яка віддана Творцем у володіння людині (Бут. 1, 28). Людство, яке в основі свого призначення має благословення звершувати служіння Богові, провадило свою місію. Через нашу недбалість Земля здригається в смертельних муках. Причиною руйнування навколишнього середовища і головним фактором її можливого воскресіння є духовно-моральне життя людини. Екологічна проблема при цьому стає, перш за все, проблемою духовною, а не матеріальною, і ядром її є наявний стан не навколиш-

нього середовища, а самої людини. Найбільш важливим при цьому є правильне розуміння людиною мети свого життя, оскільки вона обирає напрям і характер усієї своєї діяльності. Християнська екологія розглядає соціальні, психологічні та духовні питання взаємовідносин людини з навколишнім середовищем з позиції богословського світогляду.

Історіографія, яка стосується даної тематики, не відрізняється особливим розмаїттям. Існує незначна кількість богословських та філософських досліджень, серед яких варто відмітити праці Сагана О.¹ та Лукиної К.², які торкаються питань охорони довкілля в православному богослів'ї. Серед церковної ієрархії варто виокремити Вселенського патріарха Варфоломія I, який розглядає навколишнє довкілля в контексті православного віровчення. Проблема дослідження охорони довкілля не знайшла належного висвітлення в богословських працях, що свідчить про її актуальність.

Мета статті – проаналізувати діяльність Константинопольського Патріарха Варфоломія I у сфері захисту довкілля.

Необмежене прагнення до задоволення матеріальних потреб, особливо потреб надмірних і штучних, гріховне за своєю суттю, бо веде до зубожіння і душі людини, і навколишньої природи. Не можна забувати, що природні багатства Землі є не тільки людським надбанням, а, перш за все, – Божим творінням: *«Господня земля і все, що наповнює її, вселенна і всі, що живуть у ній»* (Пс. 23, 1). І головним фактором збереження цілісності цього Божого творіння, за словами патріарха Константинопольського Варфоломія I, є відповідний духовно-моральний рівень людини³.

Саме патріарх Варфоломій I, один із перших серед Предстоятелів Православних Церков, почав звертати увагу суспільства на важливість проблеми охорони довкілля. Патріарх неодноразово наголошував, що він, як православний християнин та духовний лідер, відчуває свою особисту відповідальність за вирішення екологічних проблем, оскільки, на його думку, вони є більшою мірою проблемами духо-

¹ Саган О. Н. Проблеми екології у вченні та нинішній практиці церков та релігійних напрямів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/45398/

² Лукина Е. А. Христианская экология: учебное пособие – Санкт-Петербург, 2014. – 207 с.

³ Вселенський Патріарх Варфоломій. Віч-на-віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі. Пер. з англ. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. – С. 176.

вними, ніж соціальними⁴. Ці міркування патріарха породжені розумінням того, що людська природа тісно пов'язана з природою навколишньою, і наші хвороби вражають також довкілля.

Війни, бідність, соціальна несправедливість та порушення людських прав є тими факторами, які завдають значної шкоди довкіл्लю. Як часто зауважує сам патріарх у своїх промовах, ми повинні розуміти, що спасіння людської природи неможливе без спасіння природи створеного світу, саме тому ми повинні потурбуватися про нашу планету⁵.

Говорячи про шляхи вирішення екологічних питань, патріарх виділяє декілька⁶: молитва за творіння, ініціювання обговорення екологічних проблем у впливових колах та донесення до громадськості реального стану справ.

Також необхідно відзначити невтомну працю, яка здійснюється Вселенською патріархією та патріархом особисто. Численні статті в наукових журналах, вступні слова до конференцій та симпозіумів, промови, виголошенні під час вручення почесних звань та нагород різного рівня, архіпастирські послання (з нагоди початку року, Різдва Христового чи Світлого Празника Господнього Воскресіння) – усе це вказує на те, що Святійший патріарх не втрачає жодної можливості торкнутися проблеми охорони довкілля.

Патріарх Варфоломій I написав три книги, у яких торкається проблеми охорони довкілля: *«Наближення до тайнств: розуміння православного християнства сьогодні»*⁷, *«Всесвітня благодать, смиренна молитва. Екологічне бачення "зеленого патріарха" Варфоломія»*⁸, збірник статей, промов та інтерв'ю *«На землі, як у Небі: екологічне бачення та ініціативи Вселенського патріарха Варфоломія»*⁹. Ці праці, на наш погляд, є безпосереднім вираженням позиції патріарха Варфоломія

⁴ Вселенський Патріарх Варфоломій. Віч-на-віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі. Пер. з англ. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. – С. 205.

⁵ Там само. – С. 190-191.

⁶ On earth as in Heaven: Ecological Vision and Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew. New York: Fordham University Press, 2012. – P. 4-15.

⁷ Encountering the Mystery: Understanding Orthodox Christianity Today. New York: Doubleday, 2008. – 304 p.

⁸ Cosmic Grace, Humble Prayer: Ecological vision of Green Patriarch Bartholomew Grand Rapids. Mich.: Eerdmans Publications, 2003. – 351 p.

⁹ On earth as in Heaven: Ecological Vision and Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew. New York: Fordham University Press, 2012. – 388 p.

І щодо питання охорони довкілля. Зважаючи на грандіозний обсяг роботи, пов'язаної з підготовкою та виданням цих богословських та освітньо-просвітницьких документів, очевидним є значення, відведене Вселенським патріархом питанню ознайомлення громадськості із проблемами екології нашої планети.

У своїй діяльності Константинопольський патріарх опікується не тільки формуванням теоретичного базису «*екологічного богослів'я*», але й сприяє практичному вирішенню екологічних питань людства.

Почати історію ініціатив та практичного доробку Варфоломія I потрібно з 1989 року, коли Вселенська патріархія проголосила 1 вересня (перший день року за церковним календарем) Днем молитви за збереження й захист навколишнього середовища та закликала всі Православні Церкви підтримати ініціативу¹⁰. Варто зауважити, що в цей час Варфоломій I ще не був Вселенським патріархом, а був тільки радником та близьким другом правлячого у той час патріарха Дмитрія. Проте, зважаючи на ту позицію та запал, з яким цей дорадник ставився до екологічних проблем, можна зробити висновок, що саме за його сприяння екологічна проблема набула такого значення та мала позитивні наслідки: ініціативу перехопила Конференція європейських церков, а згодом і Всесвітня рада Церков¹¹.

Пізніше, коли Варфоломій буде обраний на Константинопольську кафедру, саме він буде максимально сприяти поширенню складеного в 1991 році монахом із Святої гори Афон Герасимом Мікрагіаннанітом (*Gerasimos Mikrayiannanites*) вечірнього богослужіння за довкілля (*Office of Vespers for the Protection of Creation*)¹². Крім цього, у подальшому він підтримуватиме все, що пов'язане з екологією. Наприклад, уже через місяць після свого обрання, у листопаді 1991 р., патріарх ініціював та провів богословський симпозіум на острові Крит під назвою «Життя у творінні Господнім», де поділився з духовенством, богословами та зі світськими особами своїми думками щодо проблем екології.

13 березня 1992 року (неділя Православ'я) патріарх скликав всеправославне зібрання на Фанарі, результатом якого стало звернення

¹⁰ Вселенський Патріарх Варфоломій. Віч-на-віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі. Пер. з англ. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. – С. 181-182.

¹¹ Там само. – С. 182.

¹² On earth as in Heaven: Ecological Vision and Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew. New York: Fordham University Press, 2012. – P. 15.

патріарха Варфоломія I до інших православних патріархів із закликом долучитися до ініційованого ним православного руху за охорону природи та проголосити 1 вересня Днем молитви за збереження довкілля. У червні 1992 року патріарх Варфоломій I ініціював нове екологічне зібрання у Свято-Троїцькому монастирі на острові Халки. Вартою уваги цю подію можна назвати хоча б тому, що її відвідав чинний президент Всесвітнього фонду дикої природи принц Філіп Единбурзький. Участь принца Філіпа в цьому заході не залишилася безрезультатною. Уже в листопаді 1993 р. принц запросив Константинопольського патріарха до Букінгемського палацу для подальшого обговорення організації спільних заходів із вирішення екологічних проблем людства. Одним із наслідків відвідин Букінгемського палацу було запрошення Варфоломія I виступити в квітні 1994 р. на пленарному засіданні Європейського парламенту із доповіддю про екологічні проблеми¹³.

Після успіху симпозіуму «Екологічна та релігійна освіта» на острові Халки в червні 1994 р. було вирішено патріархом Варфоломієм організувати серію подібних симпозіумів для підняття загальної обізнаності суспільства в питаннях екологічної ситуації у світі¹⁴. Зокрема відбулися симпозіуми: «Довкілля та етика» (12-18 червня 1995); «Довкілля та зв'язки» (1-7 липня 1996); «Довкілля та правосуддя» (25-30 червня 1997); «Довкілля та бідність» (14-20 червня 1998). У симпозіумах узяли участь екологи, активісти із захисту довкілля, політики та богослови¹⁵.

Також великим кроком на шляху до покращення глобальної екологічної ситуації у світі було створення в 1995 році Комітету в справах релігії та науки. Ця ініціатива патріарха була спрямована на те, щоб у майбутньому проведенням конференцій займалися люди з відповідним рівнем компетентності. Завдання комісії полягало в координації та організації людей, зацікавлених проблемою збереження довкілля. Зважаючи на масштаб та мету новоствореного Комітету, на посаду голови було запрошено досвідченого громадського діяча професора

¹³ The Ecumenical Patriarch: Biography Of His All Holiness Patriarch Bartholomew. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.goarch.org/ecumenical-patriarch>

¹⁴ The enviroment and religious educatio. Istambul: Militos editions, 1995. – P. 122.

¹⁵ On earth as in Heaven: Ecological Vision and Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew. New York: Fordham University Press, 2012. – P. 8.

Лондонського Університету (King's College) митрополита Іоана (Зізіуласа) (John Zizioulas).

Комітетом у справах релігії та науки було організовано 8 грандіозних «узбережних» симпозіумів, присвячених охороні річок та морів: «Об'явлення та довкілля»; «Криза Чорного моря»; «Ріка життя – вниз по Дунаю»; «Адріатичне море – море в небезпеці»; «Балтійське море – спільна спадщина, спільна відповідальність»; «Амазонка – джерело життя»; «Арктика – дзеркало життя» та «Відновлюючи баланс – велика ріка Міссісіпі». Ці конференції торкалися глобальних екологічних проблем: Егейського, Середземного, Чорного та Балтійського морів; Атлантичного океану; річок Дунаю, Міссісіпі, Амазонки¹⁶.

Для обговорення, практичного дослідження та пошуку шляхів розв'язання найрізноманітніших аспектів охорони довкілля (знаходження спільної мови між науковцями та духовенством; сучасний стан річок та морів у світі; вплив війн, технологічного прогресу, бідності та урбанізації на екологічну ситуацію; глобальне потепління тощо). Комітетом у справах релігії та науки залучалися науковці, дослідники, журналісти, громадські діячі, богослови, представники місцевого духовенства та влади. «Якщо ми хочемо, щоб результати були ефективними, богослови та науковці повинні співпрацювати з економістами та політиками»¹⁷, – зазначав патріарх.

Варто зауважити, що всі ці події та ініціативи тісно пов'язувалися з духовним життям Православної Церкви. Часто порядок засідань симпозіумів містив у своїй програмі спільні молитви, які часто відбувалися під особистим головуванням патріарха Варфоломія¹⁸.

Беручи до уваги весь обсяг зусиль, відведений Вселенським патріархом Варфоломієм I для молитви за довкілля, організації та проведення симпозіумів і поширення здобутих знань серед усіх верств населення, можна зробити висновок, що питання екологічного спасіння є одним з основних пріоритетів Вселенського патріархату.

Патріарх, безсумнівно, розуміє ціну збереження Божественної літургії творіння в тому незмінному стані, у якому її спостерігав пре-

¹⁶ Вселенський Патріарх Варфоломій. Віч-на-віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі. Пер. з англ. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. – С. 199-200.

¹⁷ Там само. – С. 200.

¹⁸ On earth as in Heaven: Ecological Vision and Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew. New York: Fordham University Press, 2012. – P. 12,14.

подобний Антоній, щоб і наступні покоління могли скористатися нею та пізнати Божу славу. «Ми, а надто наші діти й усі приїдешні покоління, заслуговуємо на щось краще, аніж те, що бачимо довкола себе»¹⁹, – зазначає Святійший патріарх.

Список джерел і літератури:

1. *Біблія*. Книга Священного Писання Старого і Нового Завіту. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1407 с.
2. *Cosmic Grace, Humble Prayer: Ecological vision of Green Patriarch Bartholomew*. Grand Rapids. Mich.: Eerdmans Publications, 2003. – 351 p.
3. *Encountering the Mystery: Understanding Orthodox Christianity Today*. New York: Doubleday, 2008. – 304 p.
4. *In the World. Yet Not of the World: Social and Global Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew*. New York: Fordham University Press, 2010. – 335 p.
5. *On earth as in Heaven: Ecological Vision and Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew*. New York: Fordham University Press, 2012. – 388 p.
6. *The Ecumenical Patriarch: Biography Of His All Holiness Patriarch Bartholomew*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.goarch.org/ecumenical-patriarch>
7. *The enviroment and religious educatio*. Istambul: Militos editions, 1995.
8. *Вселенський Патріарх Варфоломій*. Віч-на-віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі. Пер. з англ. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. – 360 с.
9. Лукина Е. А. Христианская экология: учебное пособие – Санкт-Петербург, 2014. – 207 с.
10. Саган О. Н. Проблеми екології у вченні та нинішній практиці церков та релігійних напрямів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/45398/

¹⁹ *Вселенський Патріарх Варфоломій*. Віч-на-віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі. Пер. з англ. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. – С. 209.